

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. І. І. Мечникова
ОДЕСЬКА ГУМАНІТАРНА ТРАДИЦІЯ

Δόξα / ДОКСА

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
З ФІЛОСОФІЇ ТА ФІЛОЛОГІЇ
ВИП. 1 (27)

ПАМ'ЯТЬ ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ

Одеса
2017

Редакційна колегія:

докт. філософії,
проф. М. Вішке (*Гетинген*);
докт. філос. наук,
проф. І. В. Голубович (*Одеса*);
докт. філос. наук,
проф. О. А. Довгополова (*Одеса*);
докт. філос. наук,
проф. В. Ю. Жарких (*Одеса*);
докт. філос. наук,
проф. М. В. Кашуба (*Львів*);
докт. філос. наук,
проф. В. І. Кебуладзе (*Київ*);
докт. філос. наук,
проф. С. О. Коначова (*Москва*);
канд. філос. наук,
доц. В. Л. Левченко (*Одеса*) –
головний редактор;
докт. філос. наук,
проф. О. К. Соболевська (*Одеса*);
докт. філос. наук,
проф. О. І. Хома (*Вінниця*).

Редакція випуску – В. Л. Левченко

Друкується за рішенням Вченої ради Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова (протокол № 10 від 27 червня 2017 р.).

Свідоцтво Держкомінформу України серія КВ № 6910 від 30.01.2003 р.

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України № 693 від 10.05.2017 р. збірник внесено до переліку друкованих періодичних видань, що включаються до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт з філософських наук.

Постановою президії ВАК України збірник внесено до переліку наукових видань, в яких можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт з філософських і філологічних наук (постанови № 3-05/7 від 30.06.2004, № 1-05/7 від 04.07.2006, № 1-05/8 від 22.12.2010).

Адреса редакції – вул. Дворянська, 2, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, філологічний факультет, Одеса, 65026, Україна;
e-mail: kulturaod@yandex.ua

докт. філол. наук,
проф. О. В. Александров (*Одеса*);
докт. філол. наук,
проф. Н. В. Бардіна (*Одеса*);
докт. філол. наук,
проф. О. І. Бондар (*Одеса*);
докт. філол. наук,
проф. Т. С. Мейзерська (*Одеса*);
докт. філол. наук,
проф. В. Б. Мусій (*Одеса*);
докт. філол. наук,
проф. Є. М. Черноіваненко (*Одеса*);
докт. філол. наук,
проф. Н. М. Шляхова (*Одеса*) –
науковий консультант.

*Випуск присвячено пам'яті
Неллі Іванової-Георгієвської*

УДК 141.31

Інна Савинська

ЕДІТ ШТАЙН В ГЕТТІНГЕНСЬКОМУ КОЛІ ФЕНОМЕНОЛОГІВ

У статті представлено історико-філософське дослідження участі Едіт Штайн у геттінгенському колі феноменологів. По-перше, аналіз біографічних джерел: листувань, автобіографії, філософських ревію дозволив сформулювати передісторію написання дисертаційної роботи Едіт Штайн «До проблеми вчування» у сприятливому життєвому світі геттінгенської спільноти феноменологів. По-друге, вивчення дисертаційного тексту Едіт Штайн дозволило розпочати термінологічний аналіз її центрального поняття «*Einführung*» та вивчення методу реалізації актів вчування. Друга частина статті анонсує подальші дослідження реалістичної феноменології Едіт Штайн.

Ключові слова: геттінгенське коло феноменології, проблема вчування, емпатія, реалістична феноменологія Едіт Штайн, феноменологічна редукція.

Фрайбург

28.1.1917.

Гетештрассе 63.

«Дорогий пане Інгардене,
..... Найсвіжіший прогноз Майстра щодо появи «Ідей»: по-перше, мушу лишатися при ньому, допоки не вийду заміж; по-друге, вільно мені обрати лише такого чоловіка, який також буде його асистентом, як і наші майбутні діти. Нездійсненна перспектива! Мова навіть не про час, а про можливість. Не здатна її уявити, щоб якийсь чоловік зголосився йому асистувати.... Укладання безладних карток віднімає багато моїх сил. Останнім часом радію з одноосібної роботи, утім дискусія з приводу написаного була б справжнім порятунком. Шкода, що Ви не можете мені в цьому зарадити. Наразі від мене більше користі у філософських розмовах, аніж у ті марудні часи, коли моя голова була цілковито затьмарена впорядкуванням рукописів. Декілька днів тому Ліпс був проїздом у Німеччині. На жаль, ми не змогли зустрітися. Натомість, отримала чарівні орхідеї, надіслані від нього з Дрездена. Однак, вони не принесли очікуваної розради, бо неможливо з ними розмовляти про філософію». [4, s. 18].

I. «*Summa cum laude*»

3 серпня 1916 року в місті Фрайбурзі Едіт Штайн складає докторський іспит з найвищою відзнакою та погоджується асистувати

Едмунду Гусерлю. Робота, яку вона захищала, була присвячена питанню «вчування». Пізніше, у 1917 році, Едіт надрукує основні фрагменти дисертаційного тексту (II, III, IV частини)¹ в місті Галле накладом 150-т екземплярів². І один примірник, з особистою присвятою, відправить Роману Інгардену. Ця робота стала першою науковою перемогою Едіт Штайн, точкою відліку для її подальших досліджень та підсумком навчання, яке розпочалося у квітні 1913 року в Геттінгенському університеті.

Їй виповнився 21 рік, коли вирішила полишити вивчення германістики, історії та психології³ у Бреславському (Вроцлавському) університеті та перевестись до філософського Геттінгена у якому тільки те й робили, що скрізь говорили про «феномени»; Гусерль мав 54 роки і вже був знаний завдяки двом частинам «Логічних досліджень», а його «правій руці», співзасновнику «Геттінгенської Школи філософії» приват-доценту Райнаху було 29 років і він талановито проводив семінарські заняття. Саме Райнах (за рекомендацією доктора Моса⁴, який передбачив, що феноменологія може стати для Едіт логічним продовженням її наукових пошуків у експериментальній психології) був першим феноменологом з яким познайомилась Штайн, приїхавши із рідного Бреслау до невідомого Геттінгена.

Штайн вразив Геттінген. Такий несхожий на Бреслау (Вроцлав). У своїх автобіографічних спогадах вона з теплом описує атмосферу цього тихого міста, в якому наукові традиції творилися не лише в університетських стінах, а й у затишних кафе: «У той час у Геттінгені, на вулицях якого були відсутні автомобілі, проживало близько тридцяти тисячі містян. [...] Університет та студенти формували серце міського життя. Це підкреслювало самобутність Геттінгена, університетського міста на відміну від Бреслау, який між іншим, мав університет. [...] Традиційно, Геттінген не навчався у післяобідній час середі та суботи. О цій порі студенти, та навіть професори з доньками, поспішали на танці до Марія-Спранг. Лише філософи Нельсон⁵ та Гусерль йшли наперекір традиціям. Гусерль призначив свій семінар на післяобідній час середі» [7, p. 242].

Перша зустріч із Гусерлем відбулася в університеті на першому у тому семестрі⁶ вступному семінарі. Практичні заняття Гусерля були присвячені обговоренню I-го тому «*Ideen zur einer reinen Phänomenologie*». Після короткого викладу, Гусерль розпочав знайомство з новоприбулими студентами. Коли черга дійшла до Штайн, то запитав, які з його робіт вона читала. На той час Едіт були відомі «Логічні дослідження». І коли дізнався, що вона дочитала другу частину до кінця, був приємно вражений. «Усю другу частину? Це справжній героїчний вчинок, – сказав

він, посміхаючись. Відтоді я була прийнята» [7, р. 250]. Невеличкий «вступний» іспит був складений і відкрив нову сторінку філософського життя.

1. Circum

Це було тісне коло найактивніших учнів Гусерля, які збиралися раз на тиждень (у вечірній час) для обговорення філософських питань. Одним із затиснутих місць для зібрань був будинок шляхетного Гера фон Гайстера (Herr von Heister). Господар будинку не був філософом, він радше виконував роль слухача на зібраннях. У своїх спогадах, Штайн згадає запальні дискусії, які точилися у стінах чарівної вітальні. Під час однієї такої пристрасної бесіди Ганс Ліпс, захопившись обговоренням, помилково почав струшувати попіл із цигарки до цукорниці, аж поки наш гучний сміх не отямив його [7, р. 253].

«Жодного із співзасновників», – так розпочинає свої спогади Штайн про перший день у Школі феноменологів. Райнах призупинив відвідування занять у зв'язку із початком своїх лекцій та нещодавнім одруженням, новостворена родина Конрадів (Ганс Теодор та Ядвіга Мартіус)⁷ поперемінно змінювала Мюнхен на Бергцаберн, тим часом Дітріх фон Гільдебранд подався до Мюнхена, Олександр Койре⁸ – до Парижу, Йоханес (Ян) Герінг⁹ усамітнівся у Страсбурзі. Хіба що філолог Рудольф Клеменс¹⁰, який головував на цьому зібранні, Фріц Франкфуртер, математик із Бреслау та молодий філософ Ганс Ліпс – представляли феноменологів того вечора. [7, р. 253–254].

У межах філософії популярними були три групи: феноменологи, нельсоністи та експериментальні психологи. Феноменологічне коло утворилось після виходу «Логічних досліджень». Ця робота буквально сколихнула світ континентальних філософів та спрямувала молодих дослідників до Геттінгена.

Ганс Ліпс, молодий оздоблювач інтер'єрів, художник, вивчав медицину в Мюнхені та філософію у Дрездені, після ознайомлення із видатною роботою Гусерля захопився феноменологічним методом. Так для нього, як і для багатьох інших філософів, розпочалося нове життя. Більшість учасників «кола» поєднували заняття філософією із іншими професіями. Така багатогранність сприяла не лише освіченості, але й забезпечувала коштами студентське життя.

Ганс Ліпс справляв приємне враження людини, яка досить чітко висловлює свої думки. Але у той семестр він зрідка відвідував коло феноменологів через підготовку до іспиту з медицини та написання дисертаційної роботи з фізіології рослин для докторату з філософії. Життя у колі феноменологів не лише спекуляції на тему феноменів. Спілкування,

спільнота та дружба – кожен із учасників Школи займав певну позицію, мав дослідницький авторитет, зв'язки з іншими філософськими школами та напрямками. Ганс Ліпс товаришував із Георгом Московичем. Ганс полубляв спосіб філософування Московича. Утім, не всі учасники були такими прихильними до вміння Георга порушувати «вічні», невирішальні питання.

Адольф Райнах мав стати юристом, він захистив дисертаційну роботу з основ кримінального права у Мюнхені, але захопився вивченням філософії завдяки Теодору Ліпсу. У 1905 році він разом з іншими «мюнхенцями» (Теодором Конрадом та Морісом Гейгером, який навчався у Теодора Ліпса) переїздить до Геттінгену, оскільки там мав з'явитися Гусерль. Критика Ліпсового психологізму¹¹ в філософії, яку здійснив Гусерль, привернула увагу Райнаха і спрямувала до феноменології. У Геттінгені Райнах проводив семінари для учнів Гусерля. Усі бажаючі збиралися у нього в дома. Роман Інгарден із приємністю згадає ці зібрання як «дуже милі та цікаві» у своїх надрукованих спогадах: «Райнах був відмінним учителем, він вдало скеровував дослідження своїх учнів. На всі їх питання у нього завжди знаходилась ясна й зрозуміла відповідь. Уже на перших, вступних заняттях стало зрозуміло, що здійснюється не простий виклад книжкового матеріалу, а наживо твориться справжнє пізнання» [4, s. 268]. Або «Якщо йдеться про вміння проводити семінари, то маю визнати, що це був найкращий учитель із усіх, що ми коли-небудь знали. Ані Твардовський, ані Гусерль не могли зрівнятися з ним у вмінні сформулювати проблему й віднайти можливі варіанти її розв'язання» [4, s. 290].

Райнаха цікавило поняття «фруху», досліджуючи його він детально аналізував апорії Зенона. Опонентами Райнаха у цьому питанні стали Розенблюм (*Rosenblum-Augustowski Aleksander* – пол.) та Айдукевич (*Kazimierz Ajdukiewicz* – пол.), які у передвоєнний семестр¹² брали участь у семінарах. У подальшому, ця дискусія з проблематики часу буде опрацьована та надрукована Едіт Штайн в окремому томі робіт Райнаха.

Феноменологічна Школа об'єднувала не лише професійних філософів, а й усіх тих, що вбачав у філософії метод для пізнання у сферах медицини, математики, лінгвістики або просто полубляв цікаві дискусії. Наприклад, германісти Фрідріх Науман (*Friedrich Neumann* – нім.) та Гюнтер Мюллер (*Günther Müller* – нім.), математик Фріц Франкфуртер (*Fritz Frankfurter* – нім.). Цей список можна доповнити Ерікою Готе¹³ (*Erika Gothe* – нім.) та Гретою Ортман (*Greta Ortman* – нім.), що прибули з Мекленбурга. Ортман не брала активної участі у житті «кола», мало з ким товаришувала, а ось Готе заприятливила зі Штайн та стала її вірним адресатом у листуванні.

Едіт була особливою учасницею Школи. Недарма Конрад,

використовуючи гру слів та натякаючи на власне філософське прізвисько *Αυτος* (гр.), називав Едіт «*Αυτοτατη*» (гр.) – найбільш впевненою в собі, вкоріненою у собі. До її ремарок, зауважень, питань завжди ставилися із великою серйозністю. Знання, які вона здобула навчаючись у Бреслау були підкріплені самостійним вивченням греки та латини. Цього було достатньо, щоб у подальшому читати тексти Арістотеля та Томи з Аквіну в оригіналі.

Окрім Штайн у той самий семестр у колі геттінгенців з'явилися Бетті Гейманн (*Betty Heymann* – нім.) – учениця Георга Зімелля (*Georg Simmel* – нім.) та Фріц Кауфманн¹⁴ (*Fritz Kaufmann* – нім.) – саксонець із досконалою верхньонімецькою, як зауважив Ганс Ліпс, учень неокантіанця Пауля Наторпа (*Paul Natorp* – нім.), що важко сприймав феноменологічний метод Гусерля. «Він найкращий студент Гусерля», – так Конрад визначав канадця Вінтропа Белла¹⁵ (*Winthrop Pickard Bell* – англ.), який писав дисертацію із філософії Ройса під керівництвом Майстра [7, р. 257]. До феноменології його скерував засновник Віденського кола, автор ревію на роботу Гусерля «Логічні дослідження» – Моріс Шлік (*Moritz Schlick* – нім.).

Важливою подією для феноменологів була поява роботи **Макса Шелера** «Формалізм в етиці та матеріальна етика цінностей». Того літа цю роботу обговорювали набагато більше, ніж «Ідеї» Гусерля. Шелер безперечно мав вплив на молодих феноменологів (особливо на Гільдебранда та Клеменса). У той семестр, Шелер особисто з'являвся на зібранні кола. У спеціальних готельних кімнатах улаштованих для зібрань або у кафе¹⁶ розгорталась Шелерова критика ідеалізму Гусерля. Молоді феноменологи все більше захоплювались «феноменом геніальності» Шелера. Поступово довкола нього згуртувалася невелика група учнів. Наступна його робота «Феноменологія та теорія почуттів симпатії» «підкорила» й Едіт Штайн та зацікавила темою «вчування».

У зимовий семестр 1914 року до Філософської школи, долучилися **Роман Інгарден** (за порадою Твардовського¹⁷ від лишає навчання у Львівському університеті та їде навчатися за кордон) та Гельмут Плеснер (*Helmuth Plessner* – нім.). Інгарден успішно захистить докторську дисертацію у Гусерля на тему «*Intuition und Intellekt bei Henri Bergson*». Коректуру цієї роботи здійснить саме Штайн і буде просити Гусерля щоб якнайшвидше прочитав готовий текст. Вона триматиме Інгардена у курсі всіх подій у Школі після його від'їзду до Кракова. Листування між двома філософами триватиме аж до 1939 року¹⁸.

Гельмут Плеснер, у філософії – учень Віндельбанда, не став активним учасником феноменологічного кола та мало спілкувався із Гусерлем. Феноменологія стала його «модним захопленням» поряд із основною сферою – медициною. Після семестру лекцій у Гусерля він вирушає до

Ерлангена, де вивчає філософію Канта у неокантіанця Пауля Гензеля і поступово відходить він феноменологічних досліджень, захоплюючись філософською антропологією.

2. *Pro facultate docendi*

Окрім феноменології, ще зі часів навчання у Бреслау, Штайн була зацікавлена в історії та германістиці. Вона відвідувала лекції¹⁹ «Часи Абсолютизму та Просвітництва» Макса Лемана (*Max Leman* – нім.) у геттінгенському університеті (йшлося про ідеї англійського лібералізму). Завдяки блискучим викладам Лемана Штайн дізналася про Леопольда фон Ранке²⁰, якого називала «мій дідусь схоластики».

14-го та 15-го січня Едіт складає загальний державний іспит, який надав змогу в подальшому вчителювати. Задля підготовки вона лишалася на різдвяні канікули у Геттінгені. «На передодні Різдва я почула численні кроки на моєму поверсі. Пауліна [сестра Райнаха – *I. C.*], Еріка [Готе – *I. C.*] та Лілі²¹ [Платау – *I. C.*] принесли маленьку різдвяну ялинку. Вона мала покращити мій настрій... адже самотність для мене нестерпна» [7, р. 310]. Державний іспит, окрім іспиту із спеціальності, включав три предмети: німецьку мову, філософію та релігію (Едіт вирішила додати до цього списку ще й історію). Тогочасні правила звільняли євреїв від складання предмету «релігія», тому весь час підготовки був спрямований на два перші предмети. Для іспиту з німецької мови Штайн підготувала Лесінга. Екзаменатори також ставили їй питання по віршованому епосу Вернера Садівника (*Werner der Gartenaere* – нім.) «Селянин Гельмбрехт» (*Meier Helmbrecht* – нім.). Ця середньовічна легенда, написана середньовічною близько 1270 року, була відома Едіт ще з часів навчання у Бреслау. Після іспиту екзаменатор подякував за приємну розмову, яку оцінив максимально.

На іспиті з філософії питання розгорталися довкола діалогу Платона «*Timaeus*» та роботи Девіда Г'юма «*Essay*» і «*Treatise*». Едіт визнає, що інколи вона вдавалася до «інтелектуальної акробатики», щоб відповісти на всі питання. І коли Гусерль (який був одним із екзаменаторів) зі сфери математики перейшов у логіку, вона полегшено зітхнула. Пізніше Гусерль із гордістю повідомить про найвищу оцінку («*Summa cum laude*» – лат.), що дозволить розпочати підготовку до основного іспиту – захисту власних дисертаційних тез.

II. *Participium*

Після успішного складання державного іспиту *pro facultate docendi* Едіт вступає до жіночої військової служби й як сестра милосердя працює при польовому шпиталі на кордоні з Моравією. У листуванні з Інгарденом вона висловлювала думки, що не може займатися науковою роботою, коли

гинуть люди, коли потрібно їм допомагати. [4, s. 302].

«То був особливий шал у 1914 році, всі хотіли воювати» [4, s. 291]. Більшість філософів брали участь у військових діях. З метою взаємопідтримки у колі феноменологів сформувалась традиція обмінюватися різного роду кореспонденцією під час війни. Листи, чорнові наукові роботи та звичайні посилки були способом спілкування на відстані. Кожен із учасників кола мав свій колір стрічки, якою перев'язувалась посилка на фронт. Зокрема, посилки для Райнаха відзначалися золотою шовковою стрічкою, для Кауфмана – фіолетовою, біло-зелена стрічка призначалась Едіт.

Визначення особистої приналежності, прагнення бути корисною – усі ці інтенції Едіт реалізовувала у діяльності Червоного Хреста. Це була практика пережиття «єдності» з власним народом. Її політичні погляди еволюціонували від лібералізму до прусського консерватизму. Вона перебувала під впливом геттінгенських лекцій професора Лампрехта, який був знаний *laudatory temporis acti* прусської держави та власних ідей щодо пошуку рецепту «взаєморозуміння» між людьми [4, s. 289].

У листі до Романа Ингардена від 9.II.1917 р. Едіт розважає на тему держави та народу, а також вказує на важливі зміни в її духовному житті.

«...*Не можу бути закоханою у німців, оскільки неможливо ж кохати саму себе. Я належу до них, тобто є їх частиною. Народи – це особи, які мають власне життя: виникнення, зростання та зникнення. Це життя плине зі зворотного боку нашого особистого існування і включає його в свій обіг. Саме тому виявляється недоречним питанням чи «мають бути» народи великими чи малими і яка наша участь у всьому цьому. Адже це так мало залежить від наших сил як і в випадку клітин, які хотіли би вирішувати чи організм, який з них складається має зростати чи зменшуватися. Але ми не живемо як клітини, ми здатні усвідомлювати відношення до цілісності, до якої належимо (навіть припускаю, що можемо пізнати актуальні напрямки розвитку) і вміємо підпорядковуватися із власної волі. І чим яскравіше та сильніше це усвідомлення народу, тим більш він формує державу, і це оформлення становить його організацію.*

Держава – це самосвідомий народ з верховенством дисципліни. Зміцнення самосвідомості пов'язане із тенденцією розвитку, організація є свідченням внутрішньої сили. Той народ найбільш досконалий (судячи з його формування, а не з рис «характеру»), який найбільш є державою. Гадаю, що цілком об'єктивно можна зауважити, що від часів Спарти та Риму не було ніколи такої потужної державної свідомості як у

Пруссії та новій Німецькій державі (...).

Одне переживання особливо закарбувалося у моїй пам'яті. Коли в дні військової мобілізації, після подорожі, яка тривала добу, повернувшись до дому змушена була відсторонитися від родинного кола, бо не могла знести приватних розмов. Тоді усвідомила собі ясно і чітко: відтепер згасло моє індивідуальне життя і всім своїм єством належу народу; якщо переживу війну, то прийму її як дар. До таких думок не призвели розхитані нерви, до цих пір це переживання жевріє в мені. І весь час жалкую, що не знайшла відповідного місця аби цілковито дотримуватися тієї постанови» [4, s. 25–26].

1. Термінологічна чернетка «Einführung»

«Кепсько з феноменологією за часів війни» [4, s. 41]. Але ситуація починає покращуватись у 1916 році у Фрайбурзі. До нового центру феноменологів, за Майстром, поїхало лише двоє «геттінгенців»: Штайн та Ингарден, решта студентів, були учнями Генріха Рікєрта (*Süddeutsche Schule* – нім.)²². До нового місця викладання Гусерля Штайн прибула вже з готовим текстом власної дисертації, який не лише був теорією, а й практикою. Гусерль не вніс жодних змін до тексту. Короткий розгляд роботи відбувся з Романом Ингарденом у листуванні.

«Професори лишилися аби оговорити результати іспиту. Внизу, у величезному холі на мене чекали Еріка (Готе) та Роман Ингарден (...). На вечір ми були запрошені до Гусерлів. Знаючи, що там подають лише солодке, ми хотіли десь повечеряти, тому прийняли запрошення Ингардена завітати до ресторану... Потім ми опівночі поверталися від Гусерлів. Трамваї вже не курсували, місто, через небезпеку бомбардування, потонуло у темряві...» [4, s. 271].

Господиня помешкання, яке винаймала Едіт, підмітила, що цієї миті її потрібно сфотографувати поки цей промінь щастя сяє на її обличчі. [4, s. 272].

Едіт найбільше цікавило як **віднайти порозуміння** між людьми без слів. Сфера герменевтики була не лише науковим інтересом, а життєвою потребою, яку вона реалізовувала у філософській спільноті. Геттінгенське коло створило неймовірний мікроклімат взаєморозуміння, спілкування та довіри. Саме тому Едіт хотіла зберегти відчуття єдності якнайдовше. Вона підтримувала листування з багатьма учасниками феноменологічної Школи навіть тоді, коли фактичного кола вже не існувало. Її погляди, тема для дисертаційної роботи могли оформитись лише в межах приналежності до певної спільноті, окремішність, атомарність – не сприяли її становленню як філософа-науковця.

Ще влітку 1913 року, після семестру навчання у Гусерля, Едіт вирішилась із темою для дисертаційної роботи. На неї плинув курс Гусерля «Природа та Дух». На одній із лекцій Гусерль розважав на тему пізнання об'єктивного зовнішнього світу завдяки інтерсуб'єктивності. Йшлося про плуралізм переживань індивідів між якими має бути порозуміння. Це досвід був названий Гусерлем «*Einfühlung*». Але як відбувається пізнання завдяки «*Einfühlung*» було незрозумілим. «Лишалась певна лакуна у цій сфері» [6, р. 1].

Едіт Штайн, зі згоди Гусерля, розпочала вивчення цієї теми. Доктор Мос був правий, Гусерль зміг скерувати її пізнання до правдивих речей. Дослідження Едіт мало заповнити лакуну дискусією із Ліпсом, Шелером та німецьким філософом і психологом – Мюнстербергом.

Отже, вихідною точкою на мапі пізнання «взаєморозуміння» став феномен «*Einfühlung*», методом – *феноменологічна редукція*, пунктом призначення – *психофізична структура індивіда*. Едіт вважала, що ця «дорога спрямує до відкриття не лише теоретичних підстав знання про людину, але й цілої людської спільноти» [4, с. 301].

1.1. Переклад

Einfühlung (нім.) – цей термін «потрапляє» до філософії із психології та естетики на зламі XIX–XX ст. Себто, цією проблематикою займалися і до Штайн. Естетики (Фрідріх Теодор Вішер, який у своїх дослідженнях починав з філософії Новаліса), психологи (Теодор Ліпс, Моріс Гейгер та ін.) і навіть головний феноменолог – Едмунд Гусерль²³.

Спільне питання для багатьох сфер: звідки походить наше знання про чужі відчуття (пережиття прекрасного)? Відповідь також спільна: із певних актів пізнання або *Einfühlung* Отже, «*Einfühlung*» – *головне джерело знань про психічні акти іншої особи*. Німецький термін «*Einfühlung*» у польській філософії перекладено як «*wczucie*», у англійській традиції – «*empathy*», українським відповідником перекладу може виступати поняття «*вчування*», яке вживається для позначення дещо різних аспектів пізнання: (нім.) *Einfühlen*, (пол.) *wczucie sie w cos*, (англ.) *empathy* – проникнення у сутність, дійти до суті, зрозуміти; (нім.) *das Einfühlen* – здійснення вчування; (нім.) *Eingefühlt* – даний або пізнаний, схоплений у (завдяки) вчуванні (-ню)²⁴.

1.2. Метод

«Ціль феноменології – прояснення і разом з тим остаточне обґрунтування усього пізнання» [1, с. 657]. Тому, жодних засновків у пізнанні. Феноменологічна редукція прибирає все сумнівне: існування фізичного, психофізичного – себто світ і навіть існування самого суб'єкта, який цей

світ переживає. Єдине, що не редукується, безсумнівне – це моє власне (1) *переживання речі разом з її корелятом – (2) феноменом речі*.

1. Таке переживання і становить об'єкт споглядання феноменолога. Усунення існування все ж лишає можливість сприйняття²⁵. Після усунення існування (покладання) світу, лишається феномен світу. Феноменологія досліджує *феномени*: конкретний приклад вчування відсилає до «вчування як такого» (процедура ідеації), тобто до його сутності.

2. Моє емпіричне «Я» (емпіричний суб'єкт) існує не безсумнівне, тому підлягає усуненню (редукції) але безсумнівним лишається деяке Я, яке переживає. Це Я есплікується із самого переживання і є таким же безсумнівним як і саме переживання.

Переживання інших суб'єктів також не безсумнівні й не безпосередньо дані. Для більшості психологів предмет пізнання мав існування. Вони не запитували про підстави такої «епістемологічної очевидності», що разюче відрізняло їх від стилю та завдань феноменологів.

Моє знання про існування психічних переживань інших суб'єктів пізнання було редуковано, але феномени їх психофізичного життя не підлягають сумніву. Я не сприймаю іншого як фізичне тіло (*Körper*) (воно піддане редукції), інший наявний у феноменологічному пізнанні як плоть (*Leib*), що також пізнає. Тіло може приховувати сум, радість, роздратування, а ось плоть завжди відсилає до деякого Я, що бажає, мислить, відчуває. У феноменальному світі мова йде лише про плоть, яке транслное переживання іншого, що можуть бути схоплені як феномени завдяки *вчуванню*.

1.3. Приклад

Акт вчування – це багатоетапний спосіб пізнання, певний вид досвіду. Для його прояснення Едіт наводить конкретний приклад:

«Мій друг заходить до мене, сяючи від радості, він розповідає, що склав іспит на відмінно. Вчуваючи, відчуваю його радість. Набуваючи стану радості (радіючи – I. С.), я вже відчуваю радість від самої події і отже, здобуваю первинну радість» [1, с. 668].

Вчування – це пізнання радості іншого, «занурення у настрій іншого», яке відкриває шлях до першоджерела почуття. Мова йде про вчування як про місток розуміння між двома різними «Я». Одне «Я» переживає радість = радіє, маючи первинне джерело цієї радості (успішний іспит). Друге «Я» переживає радість завдяки іншому (який радіє) як власну, *per analogiam*. Вчування не дозволяє переживати радість як це робить інший, воно дозволяє схопити переживання радості іншого, зрозуміти його психічний акт і порозумітися з ним.

Радість може бути виражена зовнішньо, завдяки тілу. Але я не володію зовнішнім сприйняттям радості. Радість – не річ, вона належить до внутрішнього життя індивіда, тому і метод її схоплення має бути відповідним. Вчування сягає внутрішнього світу, не зупиняючись на зовнішніх проявах, відкриває психофізичну структуру індивіда.

Предметами пізнання можуть бути феномени радості, болю, смутку як власні або чужі переживання. Утім завдання полягає не у проясненні феноменів психічного життя конкретного індивіда, а у дослідженні вчування як досвіду свідомості іншого взагалі, чистого Я. «Так виглядає досвід, який одне Я як таке, має про інше Я як таке» [1, с. 666].

Вчування характеризується: 1. безпосередністю та наочністю; 2. схопленням переживань, які «локалізуються» у іншому суб'єкті; 3. такі переживання позбавлені для мене наочної первинності: схоплюється переживання болю іншого не в джерельній інтенсивності (щось виступає джерелом болю), а як «чуже переживання болю»; 4. вчування – це пізнання не інтелектуальної природи, а радше почуттєвої [2, р. 6–7].

Розробка теми «вчування» була здійснена в межах проекту Гусерлевих «Ідей». Досить довгий час «до» і «після» написання роботи Едіт перебувала в настанові свого вчителя. Відразу після захисту дисертації вона зголосилася на посаду асистентки Гусерля, що відтермінувало на цілий рік публікацію тексту «До проблеми вчування». Хоча Конрад називав Едіт «Αυτοτατη» – впевненою та вірною собі, вона, навпаки, у науковому житті кола легко піддавалася критиці друзів-феноменологів та відчувала себе «невеликою», вважаючи публікацію робіт Майстра найважливішим завданням. Але у сфері філософського тексту Едіт здобувала самостійність. І тема «вчування» стала першим досвідом наукової роботи, яка написана у складні воєнні часи і є цінним джерелом для філософської медитації: «Тільки дві речі додають мені сил: прагнення побачити, що буде з Європою і надія, що зможу щось зробити для філософії» [4, с. 47].

Примітки

¹Перша частина не була надрукована, вона містила історичний огляд проблеми.

²На той час робота коштувала 546 марок і складалася з 9-ти аркушів. Авторка видала її своїм коштом [4, с. 20].

³Штайн підтримувала традицію Вюрцбурзької школи психології, яка в подальшому своєму розвитку буде використовувати феноменологічний метод Гусерля для вивчення мисленнєвого процесу. Втім, навчання у Бреслау не давало жодної теорії людини. Для Едіт психологія такого типу була схожа на «науку без методу та основ» [4, с. 299].

⁴Георг Москович (*Georg Moskiewicz* – пол.) (або як його коротко називала

Штайн «доктор Мос») мав докторський ступінь із медицини та філософії. Особливо його цікавили експериментальна психологія та філософія. У Геттінгені він організував «*Philosophische Gesellschaft*», це була студентська організація. [4, с. 286]. Товаришував із Гансом Ліпсом та брав активну участь в житті феноменологічного кола. Пізніше, полишив філософію та зосередився на медицині.

⁵Леонард Нельсон (*Leonard Nelson* – нім.) – професор філософії в Геттінгені, який займався етикою та філософією права.

⁶У тогочасних німецьких університетах семестр розпочинався навесні.

⁷Подружжя *Conrad-Martius* (нім.) становило центр феноменологічного кола у Мюнхені та Геттінгені. У філософському колі Конрада називали *Αυτοσ* – гр. «самостійний», «впевнений у собі».

⁸Александр Койре (*Alexandre Koyré* – фр.) – вивчав математику, філософію, історію науки. У Геттінгені слухав лекції Гусерля та Гілберта. Пізніше переїздить до Парижа і навчається у Бергсона.

⁹Майбутній професор протестантської теології в Страсбурзі.

¹⁰Георг Клеменс (*Georg Klemens* – нім.) помирає у 1914 році, на початку Першої світової війни.

¹¹У своїй дисертаційній роботі Штайн розмежує психологічну та феноменологічну теорію вчування.

¹²Перша світова війна роз'єднала коло феноменологів. Більшість учнів Гусерля перервали своє навчання та відразу вступили до війська. Роман Інгарден записався до польського легіону, але був звільнений від військової служби через ваду серця. Едіт Штайн вступила до організації Сестер Милосердя. Адольф Райнах воював на французькому фронті, він загинув в одному із запеклих боїв. Ганс Ліпс був поранений. [4, с. 269, 291].

¹³Майбутня доктор філософії та викладачка.

¹⁴Кауфман (*Fritz Kaufmann* – нім.) один із небагатьох геттінгенських феноменологів, який емігрував у 1933 році до США, де став професором філософії у Буфало.

¹⁵У 1918 році повертається до Канади, але підтримує листування з Едіт Штан. У подальшому він викладає філософію у Торонто та у міжвоєнні роки фінансово допомагає спільноті, яка на той час збирається у Конрадів у Бергцаберні.

¹⁶У той час Шелер був тимчасово відсторонений від публічної викладацької діяльності. Причиною було гучне розлучення, влаштоване його першою дружиною. Саме тому, для «лекцій» філософа винаймали інші приміщення. Едіт Штайн у своїй автобіографії зауважує, що була присутня на декількох таких зібраннях, але припинила відвідування через іронічні та зарозумілі висловлювання Шелерах щодо феноменології Гусерля. Шелер вжав, що

окремо від Гусерля відкрив феноменологічний метод. У своїх спогадах Штайн згадує, що ідеї інших філософів «прослизали до свідомості Шелера, але зростали там у відповідності до його власних поглядів». [7, р. 259]. Якщо у Галле між Гусерлем та Шелером відбувався творчий «обмін ідеями», то у Геттінгені дружні розмови переросли у «конкуренцію ідей».

¹⁷Казимир Твардовський прийняв кафедру у Відні від свого вчителя Франца Brentano. З 1895 року він професор філософії у Львові. Роман Ингарден пройшов у нього габілітацію у 1924 році.

¹⁸1938 рік Едіт одягає чорний вельон після складання обітниць у сестер кармелітанок.

¹⁹Лекції Лемана та семінари Райнаха були призначені на один час. Штайн доводилось формувати «власний розклад». Лейман був учнем Ранке й різким критиком прусського погляду на німецьку історію.

²⁰Леопольд фон Ранке (1795–1886 рр.) історик; розробник критицизму як історичного методу. Автор досліджень «Римські Папи 16–17 ст.», «Романські та германські народи», тощо.

²¹«Чотири листа конюшина»: Едіт та її сестра Ерна стали подругами з Ліліан Платау та Розою Гуттман, навчаючись у Бреслау. Ліліан та Ерна вивчали медицину, а Роза разом із Едіт віддавали першість філософії. Із Пауліною Райнах Едіт познайомилась вже у Геттінгені. У своїй автобіографії Едіт пише, що дружба для неї має велике значення. Вона надавала їй змогу побачити добро, найкраще в іншому.

²²Історична довідка: Генріх Рікерт отримує посаду завідуючого кафедрою філософії Гайдельберзького університету. На цій посаді від змінює свого вчителя Вільяма Віндельбанда (баденська школа неокантіанства), який у свій час отримав цю посаду від свого вчителя – Куно Фішера.

²³Гусерль цікавився поняттям «Einführung», але не оформив жодної окремої роботи присвяченій цій проблематиці. Хіба що у «Méditations Cartésiennes» це один із способів позбутися соліпсизму, дорога до інших суб'єктів, що філософують, до інших монад. [4, с. 301].

²⁴Кореляція проблематики перекладу здійснена використовуючи зауваги польського філософа та математика Данути Геруланки (Danuta Gierulanka), яка перекладала роботи Штайн та Гусерля польською мовою [2, р. 8–9].

²⁵У своїй дисертаційній роботі Штайн наводить приклад галюцинації, яка не існує, але сприймається [1, с. 658].

Список використаної літератури

1. Штайн Э. К проблеме вчувствования // Антология реалистической феноменологии / ред.: Д. Атлас, В. Куренной.– М. : Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2006.– С. 656–693.

2. Gierulanka D. Od tłumaczy // O Zagadnieniu wczucia.– Wydawnictwo ZNAK, Kraków, 1988.– S. 5–11.
3. Durczewski J. Spór o prawdę istnienia. Listy Edith Stein do Romana Ingardena. Warszawa: Wydawnictwo OO. Karmelitów Bosych, 1994.– 335 s.
4. Ingarden R. O badaniach filozoficznych Edith Stein // Spór o prawdę istnienia. Listy Edith Stein do Romana Ingardena. Odczytanie rękopisyw: Dr. Jaromir Durczewski. – Warszawa: Wydawnictwo OO. Karmelitów Bosych, 1994.– S. 286–310.
5. Lyne P. Edith Stein Discovered A Personal Portrait.– MPG Books Ltd, 2000.– 92 p.
6. Sawicki M. Body, text, and science. The literacy of investigative practices and phenomenology of Edith Stein.– Springer Science+Business Media Dordrecht, 2001.– 318 p.
7. Stein E. Life in a Jewish Family: Her Unfinished Autobiographical Account.– Vol. 1. The collected works of Edith Stein.– ICS Publications Washington, D.C., 1986.– 548 p.
8. Stein E. O zagadnieniu wczucia. Wydawnictwo ZNAK, Kraków, 1988.– S. 13–153.

Инна Савинская

ЭДИТ ШТАЙН В ГЕТТИНГЕНСКОМ КРУГУ ФЕНОМЕНОЛОГОВ

В статье представлено историко-философское исследование участия Эдит Штайн в работе геттингенской группы феноменологов. Текст написан на основании биографических источников, что позволило проследить предысторию написания диссертационной работы «К проблеме вчувствования». Вместе с тем статья является первым опытом терминологического анализа понятия «Einführung» и анонсирует последующие исследования реалистической феноменологии Эдит Штайн.

Ключевые слова: геттингенский круг феноменологов, реалистическая феноменология, «вчувствование», биография Эдит Штайн, феноменологическая редукция, переживание.

Inna Savynska

EDITH STEIN AS A MEMBER OF THE “GOTTINGEN CIRCLE”

The article proposes historical and philosophical inquiry of Edith Stein's participation in the Gottingen Circle.

Firstly, the author analyses such biographical source as correspondence, autobiography, philosophical review, etc. This material formed the background to the writing of the thesis Edith Stein in the phenomenological context.

Secondly, exploration of the Edith thesis «On the problem of empathy» starts to work out the notion «Einführung» and study «acts of empathy». The act of

empathy is a multi-stage cognition that give some kind of human experience. For clarification, Edith investigates the phenomenon of human happiness. She supposed that empathy helps to understand happiness of others, as your own mental acts (per analogiam).

The chief method of this research is phenomenological reduction that reveals the psychophysical structure of the Person, the main theme of the study of Edith Stein.

A special role in the article is devoted to comparing the translations of the concept «Einführung» from German, English and Polish languages. This article is the first exploration step in the realistic phenomenology of Edith Stein.

Keywords: *realistic phenomenology, empathy, «Gottingen Circle», biographical research, phenomenological reduction, empathy, Edith Stein.*

References

1. Shtayn E. (2006) K probleme vchuvstvovaniya [On the Problem of Empathy], *Antologiya realisticheskoy fenomenologii, Moskva, Institut filosofii, teologii i istorii sv. Fomyi*, pp. 656–693.
2. Gierulanka D. (1988) Od tBumaczy, *O Zagadnieniu wczucia. Kraków, Wydawnictwo ZNAK*, ss. 5–11.
3. Durczewski J. (1994) Spór o prawde istnienia. Listy Edith Stein do Romana Ingardena. *Warszawa, Wydawnictwo OO. Karmelitów Bosych*, 335 s.
4. Ingarden R. (1994) O badaniach filozoficznych Edith Stein, *Spór o prawde istnienia. Listy Edith Stein do Romana Ingardena. Odczytanie rękopisów: Dr. Jaromir Durczewski, Warszawa, Wydawnictwo OO. Karmelitów Bosych*, ss. 286–310.
5. Lyne P. (2000) Edith Stein Discovered A Personal Portrait, MPG Books Ltd, 92 p.
6. Sawicki M. (2001) Body, text, and science. The literacy of investigative practices and phenomenology of Edith Stein, *Dordrecht, Springer Science+Business Media*, 318 p.
7. Stein E. (1986) Life in a Jewish Family: Her Unfinished Autobiographical Account. Vol. 1. *The collected works of Edith Stein. Washington, ICS Publications, D.C.*, 548 p.
8. Stein E. (1988) O zagadnieniu wczucia. *Kraków, Wydawnictwo ZNAK*, ss. 13–153.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2017.

Стаття прийнята 20.04.2017.

УДК: 1(091): 111; 111.83; 130.121

Ігор Пронін

ФЕНОМЕНОЛОГІЧНА РОЗМІТКА І ТОПОГРАФІЯ КАТЕГОРІЇ «НІЩО» У ФУНДАМЕНТАЛЬНІЙ ОНТОЛОГІЇ М. ГАЙДЕГГЕРА

Змістом статті є аналіз феномена «Ніщо» та його смислових граней, а також онтологічна топографія категорії «Ніщо» у феноменологічній розмітці М. Гайдеггера. Порожнеча, небуття («Ніщо»), перманентно присутнє в людині і є базовою, єдиною даністю та реальністю оточуючого світу, початковою прірвою з якої суб'єкт витягує своє буття і де особистість осмислює свій модус існування через обґрунтування дійсності в її взаємозверненості на саме «Ніщо». «Ніщо» розглядається як елемент пізнавальної ситуації: щоб побачити світ, як ціле, потрібно відступити від нього у «Ніщо», яке пов'язано з основоположними щодо реальності поняттями «буття» і «сенс життя».

Ключові слова: *ніщо, буття, Dasein, інтенціональна свідомість, негація.*

Дуальність «буття-небуття» – одвічна проблема, що не має підстав для втрати актуальності. Погляд у «Ніщо» – таємниця і складне питання для допитливої свідомості. Оскільки всяке суще є єдністю двох аспектів – буття і сутності, остільки феномен «Ніщо» як заперечення аспекту визначеності, сутності – є одночасно і запереченням буття. Як чисте заперечення, «Ніщо» утримується тільки в мові. Все, що існує – має визначеність, і тому Ніщо не існує, його немає, але ми здатні поставитися до будь-якої визначеності з боку заперечення і утримувати цю позицію у своїй свідомості, яка і дає нам змогу дивитися на речі подібним чином. Тобто свідомість переходить із виміру буття, до виміру небуття, заперечення, відсутності наявного існування – відбувається своєрідна трансформація свідомості, при якій очевидність і строгість існування феномену «Ніщо» не викликає ніяких сумнівів.

Отже, «Ніщо» (і як феномен, і як категорія) у цьому світі існує завдяки нам, нашій здатності негації у власній свідомості, як нігілізм є заперечення цінності світу. Платон і неоплатоніки, а також Гегель, говорили про «Ніщо» як про ключову категорію онтології (на рівні з Богом, Буттям, Абсолютом та іншими), заперечуючи принцип «з нічого ніщо не виникає» (лат. ex nihilo nihil fit).

В іншому підході, що походить з Елейської школи давньогрецької філософії, феномен «Ніщо» відбувається через формальне заперечення і визначається як формально-логічне поняття. Деякі філософи заявляють, що порожнеча можлива лише як поняття в свідомості людини: «природа не терпить порожнечі» (лат. natura abhorret a vacuo) – це помічав, наприклад,